

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ КЛАСИ ЛЕКСЕМИ *ЧЕРВОНИЙ* У НІМЕЦЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

НІКОЛАЄВА Н. М.

Запорізький національний університет

Лексика на позначення кольору привертає до себе увагу все більш широкого кола дослідників. Феномен кольору є предметом вивчення багатьох наук і складова багатьох мистецтв. Інтерес до кольоропозначень обумовлений необхідністю, оскільки численні кольори, їх назви і символічні значення є для будь-якого народу своєрідним відображенням багатобарвності світу. Відомо, що з визначеними кольорами асоціюються практично всі великі зміни в житті суспільства й важливі для людства елементи навколишньої природи: вогонь, трава, небо, сонце та ін. І дотепер цей феномен повністю не вивчений. Останнім часом стали популярними дослідження, які пов'язані із зіставленням системи кольоропозначень у різних мовах [1; 3; 5; 9; 7; 11; 12]. Підвищена увага мовознавців до лексем на позначення кольору, особливо до прикметника *червоний*, можна пояснити низкою причин лінгвістичного характеру, які виділяються, зокрема, у роботі Р. В. Алімпієвої: стародавністю походження, активністю функціонування в мові, семантичним багатством і здатністю до створення нових експресивно-образних значень [2, с. 18], що зумовлюють крайню семантичну значущість цієї назви кольору в мові.

Актуальність теми статті полягає в недостатній вивченості категорії кольору, а саме прикметника *червоний* у німецькій, українській та російській мовах у зіставному плані. Кольоропозначення являють собою важливу частину соціоментальної картини світу, що має в різних мовах різні способи вираження. Вивчення категорії кольору в контексті лінгвокультури дозволяє виявити й описати наявні в конкретному соціумі критерії позначення кольору, а також визначити роль і місце цієї категорії в мовній системі.

Метою цієї статті є семантичний аналіз кольоропозначення *червоний* на матеріалі німецької, української та російської мов. У зв'язку із цим виникає необхідність вирішення таких завдань: виявлення й фіксація кольоропозначення *червоний* у досліджуваних мовах; виділення й систематизація лексико-семантичних класів (ЛСК) у німецькій, українській та російській мовах; виявлення загальних і специфічних ознак номінації кольору.

Об'єктом цієї дослідження є кольоропозначення *червоний* у трьох мовах – німецькій, українській та російській. Предметом дослідження є вживання лексеми *червоний* німецької, української та російської мов у лексико-семантичних класах. Матеріалом для дослідження послужив список кольоропозначень, складений суцільною вибіркою із тлумачних і двомовних словників німецької, української та російської мов.

У німецькомовних словниках слово *червоний* – колір крові, вогню, відтінки – яскраво-червоний, рудий; червоний від хвилювання, сліз, люті, холоду; має відношення з лівими (комуністичний, соціал-демократичний, соціалістичний уряд, марксистська література). Кольоропозначення *червоний* у багатьох словосполученнях: **die Rote Tafel** – дошка пошани; **die Rote Ecke** –

червоний куточок; **Rot Front!** – Рот фронт! – червоний фронт (інтернаціональне привітання); **die Rote Erde für Westfalen** – червона земля – про Вестфалію; **ich habe keinen roten Heller** – не мати ні гроша ні копійки за душею; **Roter Planet Mars** – червона планета – Марс; **rote Socke** (розм. жарт.) – червоний носок – ліва (партія); **rote Welle** – червона хвиля (жарт.) – про центральне регулювання руху у великих містах; **rote Zahlen** – червоні числа (цифри) – про борги, недоліки. **Rote Zelle** – червоний осередок – групування з марксистськими переконаннями (особливо в університетах). **Rote Liste** – “Червоні списки загрозованих видів” (Друга галузь “біфуркації” ідеї Червоної книги – поява зовсім нової форми інформації про рідких тварин у вигляді видання).

Німецьке кольоропозначення **rot** вживається в таких ЛСК:

1) ознака предмету: **rot** – червоний, яскраво-червоний, рудий, *wie Blut, Feuer gefärbt* – колір крові, вогню;

переносне значення: *die Rote Tafel* – Червона дошка (дошка пошани);

2) зовнішність людини: а) портретні дані: *rotes Haar* – руде волосся; *rote Lippen* – червоні губи; б) предмети одягу: **rote Bluse** – червона блузка;

3) діяльність людини: **rot** – *linksgerichtet, sozialistisch, kommunistisch* – має відношення з лівими, соціалістами, комуністами; революційний, *die Rote Armee* – Червона Армія, *das Rote Banner* – червоний прапор;

4) психічний, фізичний стан людини: **rot werden** – почервоніти (від хвилювання, сліз, люті, холоду, перенапруження); *sich (D) die Augen rot weinen* – наплакати собі очі; *es war ihm rot vor den Augen* – лють засліпила його; *ein hochroter Kopf* – почервоніле від сорому, гніву обличчя; **rote Augen haben** – мати червоні очі (від сліз); **rote Backen** – червоні щоки, **rote Nase** – червоний ніс, **rote Hände** – червоні руки, **rote Ohren** – червоні вуха (від холоду);

5) символічні явища: Позитивні: **rote Welle** – червона хвиля (жарт.) – про центральне регулювання руху у великих містах; **roter Faden** – червона нитка;

Негативні: **rote Zahlen** – червоні числа (цифри) – про борги, недоліки; *heute rot, morgen tot* – сьогодні в порфірі, а завтра в могилі; **rote Karte** – червона карточка; *ich habe keinen roten Heller* – не мати ні гроша ні копійки за душею;

6) назва організацій: *das Rote Kreuz* – Червоний Хрест; *der Rote Davidstern* – Червона зірка Давида (єврейський символ);

7) терміни, назви: *ein rotes Licht* – червоне світло (фіз. довгі хвилі); **Rote Erde** – червона земля – Вестфалія; *ein rotes Ass* – червоний туз – про туза чирви або бубни (карточна гра); **Rote Liste** – “Червоні списки загрозованих видів”;

8) продукти харчування: (напої) *ein roter Wein* – червоне вино; **rote Kirschen** – червоні вишні;

9) флора: а) ознака кольору: **rote Beete (Johannisbeeren)** – червона смородина, **rote Rosen** – червоні троянди; б) стиглість: **rot werden** – почервоніли – достигли;

10) природні явища: *ein roter Abendhimmel* – червоне, вечірнє небо, *ein roter Halbmond* – червоний півмісяць, **rote Sonne** –

У “Новому тлумачному словнику української мови” **червоний** – це колір, який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; колір крові та його близьких відтінків; уживається як складова частина деяких ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів.

У “Великому словнику СУМ за ред. В. Т. Бусела” основні значення лексеми **червоний** зберігаються, але до цих значень додається ще одне, яке стосується революційної діяльності, пов’язаний з радянським соціалістичним ладом.

Таким чином, в українській мові виокремлюються такі ЛСК:

1) ознака предметів: колір крові та його близьких відтінків: *темно-рожевий*,

2) зовнішність людини:

3) діяльність людини: *революційна діяльність* (політ., іст.), **Червона ар** ;

4) продукти харчування: **червоне вино** – вино, яке виготовлено з певних сортів винограду темного кольору; **червоний перець** – плід цієї рослини, гостро пе

5) флора: **червоне дерево** – порода цінних, переважно тропічних дерев з червонуватою або коричневою деревиною; **червоний перець** – південна рослина родин

6) корисні речовини: **червоне дерево** – деревина цієї породи дерев і деяких подібних (напр. червоної вільхи), що використовується для виготовлення меблів вищої якості; **червона мідь** – чиста мідь темно-рожевого кольору (без домішок інших металів); **червоний залізняк**

7) назви: **Червона книга**; **червоне зміщення** – астр. зміщення спектральних ліній у бік довгих хвиль спектра, **червоне сторно** – бухгалтерський запис.

У тлумачному словнику російської мови С. І. Ожегова слово **красный** має значення “цвета крови, спелых ягод земляники, яркого цвета мака”; вживається для позначення “наиболее ценных пород, сортов чего-либо”; у народному мовленні й поезії для позначення “чего-то хорошего, яркого, світлого”; характеризує все, “что относится к революционной деятельности, к советскому социалистическому строю, к Красной Армии”.

У словнику Д. М. Ушакова **красный** тлумачиться як “колір, який має забарвлення одного з основних кольорів веселки, ряду відтінків від рожевого до коричневого”; “гарний, ошатний, прикрашений; ясний, світлий”, а також “крайній лівий за політичними переконаннями, революційний”.

У словнику В. І. Даля лексема **красный** визначається як “рудой, алый, кекрпичный, малиновый” та інші відтінки; як “красивый, прекрасный; превосходный, лучший”.

Наведені значення можна проілюструвати в межах лексико-семантичних класів, які властиві російській мові:

1) ознака предмета: кольору крові, стиглих ягід суниці, яскравої квітки маку: **червоне** полум’я; **червоний** прапор;

2) людина (зовнішність: пряме значення) **червоні** губи; переносне значення: **червоний** галстук (піонер.); **красна** девица (гарна); Під **червону** шапку (потрапити; розм. застар.) – у солдати.

3) діяльність людини: переносне значення – революційна діяльність, стосується радянського соціалістичного ладу, Червоної Армії: **Червоні** війська;

4) вид діяльності: прихильник і представник більшовиків, їх революційної диктатури, військовослужбовці Червоної Армії (Червона Армія, Червоний Флот);

5) продукти харчування: **червоне вино**;

б) представники фауни: переносне значення – **червона риба**, **червоний звір** – цінні тварини; **червоний півень** (обл.) – пожежа, підпал;

7) флора: переносне значення: **червоний ліс** (хвойний) – цінний; **червоний гриб** – красноголовець;

8) корисні речовини: **червоне дерево**;

9) імена власні (терміни): **Червона книга** (охоронна); **лінія** (архіт.) – межа по кордонах вулиць, за яку не повинні виступати будівлі; **Хрест** (міжнародний гуманітарний рух);

10) символічне позначення: позначення чого-небудь гарного, яскравого, світлого – **червона днинка**, **червоний куток**; **червоною ниткою** проходити (чітко підкреслюватися, постійно виділятися); **червоний рядок** – (1. Перший з абзацу з відступом; 2. Заголовний); **червона ціна** – найвища, яку можна дати за що-небудь; **червоне словечко** – дотепне;

11) історизми: **червоний куток** – 1. У старих селянських хатах – кут у якому ставився стіл і вішалася ікона; 2. Приміщення при великому житловому будинку, в установі, яке було відведене для культурно-освітньої роботи. **Червоний товар** – тканини, мануфактури. **Червоний дзвін** (церк., застар.) – церковний дзвін;

12) предмети побуту: переносне значення **червоний ліхтар** (застар. дореволюційне) **публічний дім**.

Основні результати дослідження:

1. ЛСК, що позначають червоний колір у німецькій, українській та російській мовах формуються в трьох напрямках:

- а) найменування кольору;
- б) втрата кольору;
- в) символізм.

2. За кількістю ЛСК спостерігаються такі розбіжності: у німецькій мові – 10 ЛСК, в українській мові – 7 ЛСК, у російській мові – 12 ЛСК. Ці факти дозволяють зробити висновок про те, що червоний колір є найпоширенішим і найживим кольором у німецькій та російській мовах.

3. У досліджуваних мовах присутні 6 основних ЛСК слова **червоний**:

- ознака кольору;
- зовнішність людини;
- діяльність людини;
- продукти харчування;
- флора;
- назви, терміни.

У німецькій мові додаються: 1) природні явища; 2) психічний, фізичний стан людини; 3) символічні явища (позитивні та негативні).

В українській мові додається ЛСК – корисні речовини.

У російській мові є також: 1) корисні речовини; 2) вид діяльності; 3) фауна; 4) символічні явища (лише позитивні); 5) історизми; 6) предмети побуту.

4. Колірні системи цих мов відрізняються одна від одної, що пояснюється насамперед тим, що колірний словник етносу відбиває традиції тієї або іншої культури, що формується в різних історичних і географічних умовах.

5. Семантичний діапазон кольоропозначення **червоний** кожної мови включає

як позитивні, так і негативні конотації.

Таким чином, наявність особливостей при вивченні ЛСК слів-кольоропозначень у німецькій, українській та російській мовах може послужити основою для подальших лінгвістичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абазова К. В. Языковая репрезентация цвета : лингвокультурологический аспект (на материале кабардино-черкесского, английского и русского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / К. В. Абазова. – Нальчик, 2009. – 19 с.
2. Алимпиева Р. В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы (на материале прилагательных-цветообозначений русского языка) / Роза Васильевна Алимпиева. – Л. : Ленинград. ун-т, 1986. – 117 с.
3. Бережных Е. Ю. Цветообозначения и их символика в русском и испанском языках : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Е. Ю. Бережных. – Казань, 2009. – 21 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В. Т. Бусел. – Ірпінь : ВТФ Перун, 2007. – 1736 с.
5. Гатауллина Л. Р. Роль цветообозначений в концептуализации мира: на материале фразеологизмов английского, немецкого, французского, русского и татарского языков : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Л. Р. Гатауллина. – Уфа, 2005. – 19 с.
6. Даль В. И. Толковый словарь живого Великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль, А. М. Бабкин, В. П. Вомперский. – М. : Русский язык, 1989. – 940 с.
7. Кульпина В. Г. Лингвистика цвета / Валентина Григорьевна Кульпина. – М. : Моск. лицей, 2001. – 470 с.
7. Немецко-русский словарь / Под ред. А. А. Лепинга, Н. П. Страховой. – М. : Советская энциклопедия, 1965. – 987 с.
8. Новый тлумачний словник сучасної української мови : у 3 т. / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : АКОНІТ, 2007. – 928 с.
9. Платонова Н. А. Когнитивное обоснование цветообозначений в разносистемных языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки", спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Н. А. Платонова. – М., 2007. – 17 с.
10. Садыкова И. В. Обозначение красного цвета в русском языке в историко-этимологическом аспекте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01. "Русский язык" / И. В. Садыкова. – Томск, 2006. – 20 с.
11. Сафина З. М. Когнитивно-лексикографическое описание фразеологических единиц со структурно-семантическим компонентом цвета (на материале английского, русского и башкирского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / З. М. Сафина. – Уфа, 2004. – 21 с.
12. Светличная Т. Ю. Сравнительные лингвокультурные характеристики цветообозначения и цветовосприятия в английском и русском языках : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Т. Ю. Светличная. – Пятигорск, 2003. – 21 с.
13. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / Под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Гос. ин-т "Сов. энцикл.", 1935–1940. – 932 с.
16. Duden Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 2007. – 2016 s.
17. Wahrig R. Deutsches Wörterbuch / Renate Wahrig. – München, 2002. – 1451 s.